

yra žodis *palà*, priklausančios ekspresyviajai leksikai, kurioje apstu visokiausių nereguliarių garsų pakitimų (płg. *žėk* arba *žiú←žiūrėk*, *akšie←eik šen* ir kt.). Fonetiškai kildinti *-a* iš *-au* neleidžia ir Prūsų Lietuvos senieji raštai (pvz., J. Rėzos psalmynas, D. Kleino gramatikos ir kt.), kuriuose tos formos vartojamos kaip gretiminės: juk jeigu *-a* būtų fonetinės kilmės, tai šalia jo nebegalėtų egzistuoti *-au*. Be to, savo gramatikoje (§ 1092 ir 1106) Kuršaitis pateikia tik formas *fukcziàu* ir *búcziàu*, o tai rodo, kad formos su *-a* ilgainiui buvo išstumtos formų su *-au*, geriau priderintų prie visos veiksmažodžio galūnių sistemos. Tuo pačiu, rodos, išryškėja ir galūnės su *-au* atsiradimo morfologinės prielaidos.

Pabaigai keletas bendresnio pobūdžio pastabų.

Perskaičius knygą, kyla klausimas, ar tikslas pademonstruoti tik „naujus galimumus, atsiradusius pastaraisiais metais, pakitus pažiūrai į indoeuropiečių kalbų istoriją ir jos tyrinėjimo metodus“ (p. 3), kai neturima tikslo rekonstruoti ankstesnį kalbos istorijos etapą, yra suderinamas su tų naujųjų metodų esme ir paskirtim. Juk tie metodai tam ir kuriami, kad pabirus praeities ir dabarties faktus būtų galima suvesti į sistemą ir tuo būdu paaikškinti nereguliarumus ir prieštaravimus, pastebimus kiekvienoje kalboje ir tarmėje. Matyt, aiškaus tikslo neturėjimas autoriaus neskaitino nustatinėti ir santykinę nagrinėjamųjų diachroninių procesų chronologiją. Ne vienu atveju ji yra tiek neaiški, kad kartais būna sunku net pasakyti, kada yra formavęsis tas ar kitas knygoje nagrinėjamas reiškinys – ar atskirose tarmėse, ar pralietuvių kalboje, ar net dar seniau. Neišaiškinius santykinės chronologijos, neįvykdomas ir autoriaus siekimas rasti priežastinius diachroninių procesų ryšius.

Knygoje labai pasigedome išsamesnių bibliografinių duomenų ir ypač ankstesnių pažiūrų bei interpretacijų analizės ar bent apžvalgos. Neretai autorius rašo taip, tarsi jo nagrinėjamais klausimais niekas nieko nebūtų pasakęs, nors istorinėje lituanistikoje iš tikrųjų mažai tėra visai nepajudintų problemų ir nelengva sugalvoti hipotezę, kurios kas nors – viena ar kita forma – nebūtų iškėlęs.

Smulkesnių trūkumų, netikslumų bei neapsižiūrėjimų yra ir daugiau. Pavyzdžiui, vieni tarmių faktai visai nelokalizuojami, kitų lokalizacija nurodoma tik labai apytikrė; be to, tą lokalizaciją daro visai neaiškiai savotiški tarmių pavadinimai (sakysim, *pietiniai* dzūkai, *rytiniai* aukštaičiai ir kt.). Mažiau patyrusį skaitytoją gali klaidinti ir nesuvienodinta tarminių pavyzdžių transkripcija bei kitos panašios smulkmenos.

Parašyti tokio pobūdžio ir tokio užmojo darbą visai be trūkumų bei ginčytinų teiginių, tur būt, neįmanoma. Techninių netikslumų, loginių prieštaravimų, neišbaigtų formulavimų gal ir galima buvo išvengti, bet dabartiniu metu, kol mūsų tarmės ir senieji raštai tebėra tik apgraibomis patyrinėti, daug geresnę istorinę lietuvių kalbos gramatiką kažin ar pavyktų kam parašyti. Nesuklysim, tur būt, pasakę, kad tuos suminėtus trūkumus atsveria kūrybinė autoriaus mintis, mokslinė drąsa, pastangos nepasitenkinti paviršutinišku empirizmu ir ieškoti moksle naujų kelių ir problemų. Vien todėl ši knyga yra ir, be abejo, ilgai dar liks vienu iš įdomiausių ir žymiausių lituanistikos veikalų. Todėl lieka tik apgailėstauti, kad daugiau knygų Jonas Kazlauskas jau nebeparašys...

A. Girdenis, V. Žulys

Iš lietuvių leksikologijos ir leksikografijos (Lietuvių kalbotyros klausimai, XII), Vilnius, 1970, 207 p.

Šiame LKK tome pirmuoju eina A. Sabaliausko darbas „Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos“ (7–81). Tai platesnio tos srities tyrinėjimo tęsinys, apimantis bandos, piemens, tvarto ir botago pavadinimus. Jau vien tų pavadinimų iš visų trijų baltų kalbų sukaupimas bei pateikimas vienoje vietoje yra didelis autoriaus nuopelnas. Svarbiausi šaltiniai jam buvo didysis Lietuvių kalbos žodynas (iš dalies ir jo kartoteka, vietomis – rengiamo atlaso žemėlapiai) ir K. Miūlenba-

cho – J. Endzelyno keturtomis latvių kalbos žodynas su J. Endzelyno – E. Hauzenbergos dviejų tomų papildymais. Prūsų kalbos šaltinių stoka, suprantama, autoriui neleido tokiu pat mastu atskleisti šios mirusios kalbos atsakančios leksikos viso turtingumo. Absoliutaus išsamumo tokio pobūdžio darbe, žinoma, nepasieksi. Reikia manyti, kad gerokai dabar nežinomų retesnių sinonimų duos būsimieji LKŽ tomai. Be to, juk ir į plačiausius žodynus ne viskas patenka. Vienas kitas praleidimasis jau ir dabar gali būti nurodytas. Pavyzdžiui, remiantis jau prieš gerą dešimtmetį iš studentų gauta informacija, bandos reikšmę turi *grūmoda* (Jieznas), šalimais dar pažįstamas reikšmė „daugybė (žmonių), minia“ (Prienu). Tai veikiausiai skolinys iš le. *gromada* „daugybė, minia; (sen.) krūva, malka; (trm.) avių kaimenė“ tarminės (ir sen.) formos *grumada* (*grómada*). Iš to paties šaltinio, matyt, reikia kildinti LKŽ III registruojamus kitus (irgi sporadiškus) variantus *grumodà* (*grumòdà*), *grūmada* „minia, pulkas“, *grūmadas* „t. p.“, *grūmodas* „būrys (paršiukų); spiečius (musėlių)“, nors E. Frenkelio ir F. Slavskio etimologijos žodynuose čia norima įžiūrėti iš seno einančią giminybę. J. Otremskiui lie. *grumada(s)* buvo skolinys, kurio *-um-* gal esąs dėl lie. *grūmti* poveikio (J. Otremski, – LP VII 1958 314). Kildinant ne iš le. *gromada*, kaip kad darė J. Otremskis, o iš tarminės lyties *grumada* (*grómada*), papildomas *-um-* aiškinimas pasidaro nebereikalingas. Nėra teisingas, kiek galima spręsti iš minėtos studentų informacijos, autoriaus teigimas, kad slavizmas *stōdas* (*stoda*) „kaimenė“ esąs „vartojamas tik senuosiuose raštuose“ (17). Tokia reikšmė *stōdas* ir dabar plotokai pažįstamas pietų dzūkų (Druskininkai, Marcinkonys, Daugai, Varėna, Eišiškės); pasitaiko, nors rečiau, ir variantas *stodà* (vn. kilm. *stodōs*, dg. gal. *stodàs*) (Gervėčiai). Liesdamas žodį *pułkas* (19), autorius sako, kad „jis dažniausiai vartojamas ... apskritai būrio, daugybės (kalbant daugiausia apie gyvus daiktus) reikšmė“ ir tik „Kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse *pułkas* vis dėlto vartojamas beveik kaip *bandōs* ar *kaiimenės* sinonimas“ (toliau nurodoma pora pasakymų iš Pumpėnų ir Linkuvos). Apie pastarąją žodžio *pułkas* reikšmę buvo galima kalbėti žymiai drąsiau – ji, remiantis ta pačia informacija, aukštaičių gan plačiai pažįstama (Adutiškis, Kaltanėnai, Utena, Anykščiai, Kupiškis – ret., Ramygalė – ret., Dotnuva, Gelvonai, Prienu, Ingavangis, Nemaniūnai, Balbieriškis, Krokialaukis, Miškiniai). Bendram vaizdui paryškinti dar buvo galima užsiminti, kad ne vienoje vietoje išsiverčiama visai be jokio bandos pavadinimo. Iš latvių kalbos kaimenės pavadinimų papildomai gal būtų tikėtina paminėti la. (ret.) *pūdis*. Panašiai vienas kitas pavadinimas ar jo variantas praleistas ir kituose skyreliuose. Tarp tvartų pavadinimų nėra, pavyzdžiui, skolinčio lie. *stadalà* (*stadolē*), la. *stadals* (su variantais), pasitenkinta LKŽ registruojamu rimbo pavadinimu *kanč(i)ūkas*, nors kitur težinomas kitoniško kirčiavimo variantas *kañčiukas* (Židikai), ir t.t.

Pavadinimų aiškinimai, apskritai kalbant, yra visai patenkinami. Darbo etimologijos pusė, tiesa, dideliu originalumu nepasižymi, bet dėl to gerokai kalta pati tema: senieji, sudėtingesnio etimologizavimo privalantys žodžiai paprastai jau yra aiškinti anksčiau, o naujesnieji dažniausiai ir šiaip gana aiškūs – tai arba vėlyvi skoliniai, arba dar lengvai suvokiamos sandaros dariniai. Turėdamas aprėpti platų barą, autorius nėra išvengęs paviršutiniškumo. Tai galima pailustruoti pora pavyzdžių. Kalbėdamas apie lie. *guōtas* (11 t.), autorius įmanomesniu laiko K. Būgos siejimą tiesiog su la. *guovs*, gr. βουός ir t.t., o ne pirmiausia su gr. βοτόν „galvijai, avis“, kaip kad daro E. Frenkelis. Tačiau nuo faktų niekur nepabėgsi – pastarasis graikų žodis artimiausias lietuviškajam. Jei autorius mano, kad *guōtas* yra vėlesnis savarankiškas darinys, reikėjo paaiškinti, kaip jis galėjo susidaryti iš to baltų žodžio, kurio tęsinys yra la. *guovs* „karvė“. Užkliudžius lie. *ber̃ti* ir jo giminaičių semantinę raidą (16), derėjo labiau prisiminti savo pirmtakus (ypač E. Hermaną¹). Gerai būtų buvę, kad pats autorius, nepalikdamas darbo kitiems, būtų išsiaiškinęs, ar tokie jo spėliojimai, kaip tas dėl žodžio *gāniava* „banda“ atsiradimo iš *gōniava* dėl Žemaitės redaktorių įsikišimo (16), gali būti įrodyti, ar ne.

¹ E. Hermann, Idg. **bher-* „tragen“ im Baltischen, – StB III (1933) 65–68.

Autorius mėgina atsakyti į klausimą, kodėl lie. *piemuõ* atitikmens nėra išlaikiusi latvių kalba. Jis rašo: „Mums atrodo, jog tam tikrą vaidmenį čia galėjęs suvaidinti prielinksnis *pie*. Mat, latvių kalboje *prie* išvirtus *pie*, latvių kalbos žodžiai prasidedantys junginiu *pie-*, galėjo būti suprasti kaip prielinksniniai sudurtiniai žodžiai. Žodžiai kurių leksinis ryšys su prielinksniu *pie* nebuvo jaučiamas, savotiškai nesiderino prie minėtų sudurtinių žodžių sistemos ir pradėjo pamažu nykti arba jų fonetika buvo pakeista dėl kitų žodžių įtakos. Dėl šios priežasties, pavyzdžiui, lat. *plāva* galėjo išstumti senąjį lat. *piēva* (EH, II, 278), dėl šios priežasties, gal būt, nerandame latvių kalboje liet. *piētūs* fonetinio atitikmens. Ši mūsų hipotezė, žinoma, negali liesti latvių kalbos žodžių, kur *ie* < *en*, o taip pat žodžių, kurie, sutrumpėjęs galūnei, tapo vienaskiemeniai“ (22). Su tokiu atsakymu, deja, daug nesusišelpsi. Sunku įsivaizduoti, kad tipo *pāraķas, pāstaras(is), pašyti, pātinas, perkūnija, prasme, prašyti, sūkata, susnā* žodžiams gręstų išnykimo ar iškreipimo pavojus dėl atsakančių priešdėlių (*pa-, per-, pra-, su-*) buvimo lietuvių kalboje. Jei iš tiesų veiktų tendencija vengti šitokio sutapimo, negalėtų atsirasti nei supaprastėjusių (deetimologizuotų) žodžių su nebejaučiamais priešdėliais, plg. *palėpė, paliūkis (paliaukys), pasaulis, pātalas, patogūs, prāgaras, prākaitas, pramogā*, nei tokio tipo perdirbinių, kaip *apsālma(s), apsālmė* bei *pasalmas* (šalia *psālmas, psālmė*). Tikfiktyvi, išgalvota vengimo tendencija gali aplenksti latvių kalbos žodžius su *pie-* < *pen-*. Jeigu ji būtų reali, piautų be pasigailėjimo visus žodžius su priešdėlio teisių neturinčiu *pie-*, nežiūrėdama į to *pie-* gimimo metrikus.

Kitas stambus šiame tome skelbiamas darbas – tai J. Kruopo „1958 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksika“ (83–154). Čia svarbiausias dalykas yra to rašto paminklo abėcėlinis žodynas, be to, duodama apibendrinta pavartotos leksikos apžvalga. Žodynas savo pobūdžiu yra tarpinis tarp išsamaus ir atrankinio, tarp indekso ir tikro žodyno. Jame pateikti visi žodžiai, nurodytas jų dažnumas, tačiau formos duotos ne visos, nesistengta surašyti nė visų pavartojimo vietų. Reikšmės aiškinimus turi tik dalis žodžių. Atranka leidžia sutaupyti daug vietos, bet dėl jos daug ir prarandama. Ji negali nebūti subjektyvi. Autorius, pavyzdžiui, sako, kad kaitomų žodžių dažnai esą duodama „keletas charakteringesnių atskirų formų, kurios gali būti reikalingos istorinės gramatikos ir kitiems tyrinėjimams“ (83 t.). Žodžio *valgyti* žodyne duota *wałga, walgikite* ir dar pora kitų formų, bet ar jos charakteringesnės ir ateityje tyrinėtojams labiau pravers, negu likusi nenurodyta *te wałgay* „tevalgo, tegul valgo“ 216_{12–13}, sunku pasakyti. Reikšmės aiškinimų, natūralu, pirmiausia privalo sunkiau suprantami žodžiai, tačiau pasitaiko ir taip, kad, pavyzdžiui, *prietelius* paaiškintas žodžiais „draugas, bičiulis“, o *net* neturi jokie aiškinimo, nors senovinis ypatingos reikšmės jungtukas *net* kad ir tokioje vietoje, kaip *notays/net kad švietą judit tures* 172₁₉, yra visai kas kita, negu dabartinė dalelytė *net*. Būdvardį *baltas, -a*, pavartotą vos du kartus, šiaip gal nereikėtų aiškinti, bet abejur jis įeina į verstinį pavadinimą *balta galva*, kurio reikšmę („moteris“) nebūtų kenkę nurodyti. Kad būtų trumpiau, formos dažnai pateikiamos be gramatinių nuorodų. Kartais lieka neaišku, kuri tai forma iš kelių galimų; pavyzdžiui, jokios naudos iš to, kad s.v. *rašyti* duota plika forma *rasitu*: tik susiradęs nurodytą vietą (105₁₄) pačiame katekizme, gali sužinoti, jog tai dalyvio *rašytas, -a* mot. g. daugiskaitos kilmininkas.

J. Kruopo apskaičiavimu (146), M. Petkevičiaus katekizmo leksikos (iš viso 2311 žodžių) apie 25% sudarą skoliniai ir vertiniai. Vienu skolinių (be keliasdešimts vertinių) esą, kaip nurodyta rusiškoje darbo santraukoje (153), 20%. Tokia statistika įdomi ir reikalinga. Tik gaila, kad nėra plačiau pasiaiškinta, kaip čia suprantama skolinio sąvoka. Nieko nepasakyta, kur dedami hibridai – prie lietuviškų žodžių ar prie skolinių. Pačiame žodyne skoliniai ir hibridai gerokai painiojami. Lietuviškų priešdėlių vediniai iš skolintinių veiksmažodžių vieni laikomi hibridais, plg. *iškamunikavotis, iškoroti, išliuosuoti, išronyti*, kiti – skoliniais, plg. *apkrikštyti, išterioti, išvalninti, suronyti, už(u)slūžyti*. Lietuviškų priesagų vediniai, padaryti iš paskolintų žodžių, paprastai sužymėti kaip skoliniai, plg. *gatavijimas, pakajingas, rėdytojas, ubagystė, valnumas*. Net antrojo laipsnio lietuviški vediniai su lietuviškomis priesagomis padaryti iš veiksmažodžių, jau turinčių lietuviškus priešdėlius) dažniau

laikomi skoliniais, negu hibridais, plg. *subudavojimas* (pl.), *surėdymas* (br.), *užslūžijimas* (sl.), nors *įšliuosavimas* turi kitonišką nuorodą – (hibr.). Kadangi tokių darbų tiriamasis objektas yra žodis (leksikos vienetas su visomis savo formomis ir reikšmėmis), nustatant skolinius, reikėtų žiūrėti ne šaknies ar kitų morfemų kilmės, o viso žodžio atsiradimo. Ir toks žodis, kurio kamieno visos morfemos svetimės kilmės, gali būti savo pačių darinys, o ne skolinys. Savo žodžiais, turinčiais svetimų morfemų, pasidomėti, žinoma, nekenkia, tik nebe gerai, kai tokie žodžiai imami painioti su tikraisiais skoliniais.

J. Kruopo žodynas – didelė paspirtis M. Petkevičiaus katekizmo ir apskritai senųjų raštų leksikos tyrinėtojams, nors tūlu atveju jiems papildomai dar reikės po ranka turėti ir patį katekizmo tekstą. Panašių darbų reikėtų kaip galint daugiau. Išsamų J. Rėzos parengto „Psaltero Dovydo“ (1625) žodyną yra kruopščiai sudaręs V. Žulys, ir būtų gerai, kad jo išleidimas nebūtų atidėtas porai dešimtmečių, kaip kad J. Kruopo darbas, baigtas jau 1952 m.

Į šį tomą įdėtas ir kitas J. Kruopo darbas – „M. Akelaitis leksikografas“ (155–177). Iš darbo aiškėja, kad M. Akelaitis (1829–1887), svajojęs apie tris žodynus, – lietuvių–lenkų, lenkų–lietuvių ir lietuvių lyginamąjį, – rimčiau bus atsidėjęs tik pirmajam, kurio nebaigtas rankraštis (apie 300 lapų) po mirties buvęs rastas tarp autoriaus paliktų knygų ir rankraščių, o vėliau patekęs į lenkų kalbininko J. Karlovičiaus rankas. Tačiau ir to žodyno likimas dabar nežinomas.

Perdėm etimologijai skirtas S. Karaliūno darbas, pavadintas „Dėl keleto lietuvių kalbos skolinių“ (179–188). Beskaitant paaiškėja, kad straipsnyje nagrinėjami, bent autoriaus supratimu, ne tikri, o tiktai tariami skoliniai. Pasirinktų žodžių – *dėkà*, *kùbilas*, *pošnià* ir *šišavà* – lietuviškumą autorius įrodinėja energingai ir novatoriškai. Ir vis dėlto iš karto reikia psakyti, kad dauguma atvejų jo visos pastangos lieka bergždžios.

Kiek prasižengdamas savo paties pirma užsimintiems moderniosios etimologijos principams, S. Karaliūnas, nepasiaiškinęs nei reikšmės santykio tarp (ret.) *nuduōkti* „nutuokti“ (ir kt.) ir *duōgi(u)s* „kvaiša, pusgalvis“, *duōkas* „t. p.“ (ir kt.), nei pastarojo artumo su nutylėtais *dvōkas* „t. p.“, *dvākas* „t. p.“, *d(v)oklinėti* „vaikščioti lyg apkvaišusiam, žioplinėti“ ir t. t., nei (*savo*) *dėkà* semantinio skirtumo nuo visų minėtų žodžių, tą (*savo*) *dėkà* tapatina su *dėkà* „dėkojimas, padėka“ ir kartu su *dėkóti* (tač gal ir *dėkavóti*?) visą šį margą žodžių rinkinį iš sykio skiria prie ide. **dēg-*. Pats tokios šaknies rekonstravimas ir jos pirmykštės (indoeuropietiškos) reikšmės nustatymas kol kas tebėra labai netikras dalykas². Autorius įrodinėja žinomą reikšmės kitimą „(pri)imti“ > „maštyti, galvoti, manyti“, tačiau pirmosios reikšmės, kaip toliau jis pats pripažįsta, baltų kalbinėje bendrystėje nebuvo – čia šaknis **dēg-* turėjusi antrąją reikšmę (tai, tarp kitko, irgi nėra tikra). Galutinai autorių sužlugdo nepakankama pažintis su naujesniąja etimologijos literatūra. Šiandien tiesiog nepatogu pretenduoti į paskutinį žodį dėl lie. *dėkà*, la. *dēka*, nežinant prieš keliolika metų paskelbto naujo gana išsamaus B. Jėgerio aiškinimo³ ir nepasakant dėl jo savo nuomonės.

Kalbėdamas apie lie. *kùbilas*, S. Karaliūnas nurodo nemažai faktų, neva palaikančių jo mintį, kad tai lietuviškas žodis, sietinas su lie. *kùbti* „linkti (prie žemės)“. Tačiau tarp tų faktų nėra nė vieno, kuris iš tiesų būtų nesuderinamas su įprastine nuomone, jog tai senas slavizmas. „Ypač svariu argumentu“ jis laiko tvarečėnų *kaubarė* (*kauborė*) „medinis išskaptuotas indas, medinis dubuo“ buvimą, bet juk daug paprasčiau to žodžio nesieti su lie. *kùbilas*, negu įrodyti jų bendrą kilmę. Einant S. Karaliūno keliu, ne ką prasčiau būtų galima įrodinėti, pavyzdžiui, lie. *kùparas* „tokia medinė gaubtu viršumi skrynčia“ (plg. ir *kùparis*, *kùpartas*, *kùpras*) lietuviškumą, susiejus su lie. (*iš*)*kùpti* „(iš)kilti, su kaupu darytis, išsigaubti, (iš)pampti“.

² Dėl germanų žodžių, kuriais čia bene labiausiai remiamasi, etimologijos neaiškumo plg. J. de Vries, *Altnord. etym. Wb.*², Leiden, 1962, 580.

³ B. Jėgers, *Baltische Etymologien*, – *Comm. Balt.* IV/V (1958) 45–49.

Rytinėse ir pietinėse šnektose tepažįstamas lie. *pošnià* savo forma ir pagrindinėmis reikšmėmis taip idealiai sutampa su br. *пашня́*, le. trm. *pasznia* (plg. ir r. *пашня́*, trm. *пашня́*), jo išplitimo keliai dar taip aiškiai matomi iš pačios semantikos (plg. „dvaro laukas; laukas, kur seniau buvo dvaro ganyklos“ ir pan.), kad patikėti tarp šių lietuvių ir slavų žodžių nesant jokio istorinio ryšio – tai beveik tas pats, kas tikėti stebuklais. Jautė tą dalyką, matyt, ir pats autorius, pabaigoje pridėjęs miglotą aiškinimą, kad dėl kaimynystės ir „dėl tam tikros baltų ir slavų pasienio dialektų konvergencijos šiose kalbose susikūrė naujos semantiškai ir darybiškai artimos leksemos“. Tokio aiškinimo gal ir pakaktų, jei čia tikrai tebūtų vien semantikos ir darybos artumas, neinantis kartu su materialia tapatybe. Pats mėginimas išaiškinti lie. *pošnià* susidarymą „lietuvių kalbos dirvoje“ neatlaiko jokios kritikos. Autorius mano jį būsiant pasidarytą „iš šaknies, slypinčios veiksmažodžiuose *pōšyti* (-ija, -ijo) „arti, dirbti“ Breslauja, „stropiai dirbti, plušėti“ Rokiškis, Šimonys, *pōšinti* „laužyti, gadinti“ Lazdijai, Šėta“ (184). Pirmasis veiksmažodis pats yra slavizmas – tai, be kita ko, rodo jo morfologija. Antrasis – *pōšinti* „laužyti, gadinti“ – vargiai gali turėti ką bendra su *pošnià* ir veikiausiai yra onomatopėjinės kilmės, neskirtinas nuo *pōškinti*. Toliau nurodytas *ipāšyti* (-ija, -ijo) „arti, įdirbti“ – irgi slavizmas, kurio nedera tapatinti su *pašyti* (*pāšo, pāšē*) „pešioti, kedenti“. Kadangi *pašyti* padarytas iš veiksmažodžio *pēšti*, to paties pirminio veiksmažodžio vediniai – samprotauja S. Karaliūnas – yra ir *pāšyti, pōšyti*. Užuoat bandęs įrodyti, kad tokia daryba galima, jis tenkinasi *pāšyti, -ija, -ijo/pašyti, pāšo, -ē* sugretinęs su *lōpyti, -ija, -ijo/lōpyti, -o, -ē* ir *lūodyti -ija, -ijo/lūodyti, -o, -ē*, nors tai visiškai kas kita – vardažodžių *lōpas, luōdas (lūodas)*, o ne veiksmažodžių vediniai.

Labiau nusisekęs yra ketvirtojo žodžio – lie. (ryt.) *šišavà* „vaikų pulkas, vaikai“ – aiškinimas. Berods, nė anksčiau niekas neneigė, kad tai pačių lietuvių darinys, tačiau nebuvo sutariama dėl jo pamatinio žodžio tolesnės kilmės. Ateityje kiekvienas, kas liestų lie. (trm.) *šišas* „išdykęs vaikas, nenuorama; vaikėzas, varlys (ir pan.)“ etimologiją, turėtų atsižvelgti ir į tai, kas šiuo klausimu pasakytą S. Karaliūno. Likusieji gretinimai iš esmės nėra nauji (pvz., lie. *šišas* „padūkimas, siutas“, *šišti* „šašti“, *šāšas* ir kt. jungiami ir E. Frenkelio žodyne), tačiau S. Karaliūnas padaro kiek aiškesnius tų žodžių semantinius santykius⁴. Vienas kitas dalykas, tiesa, paliktas ir dabar be komentarų (pvz., papildomai prišlieto trm. *šišūs* „plaktas, muštas (apie molį)“ reikšmė).

Savo rašymo būdu S. Karaliūnas kiek skiriasi nuo kitų mūsų kalbininkų. Čia apstu pasakymų *fonematinis statusas; inovacinės leksemos; prieš tenues; segmentas su šaknies vokalizmu ē; turinio plano segmentų genetinis ryšys; segmentai, turintys antrinį vokalizmą, manifestuoja pirminį turinio plano segmentą; turinio plano segmentų manifestacija vienu išraiškos plano segmentu; turinio plano segmentų konfrontacija; iš jos (=šaknies) dėsningai buvo generuojami vardažodžiai* (tarp kitko, iš šaknų generuoti žodžius – kabinetinio teoretiko darbas; pačioje kalboje žodžiai daromi iš žodžių) ir t.t. Pagrečiui rašoma J. Endzelynas ir B. Jēgers, J. Otrembskis ir F. Specht'as, K. Miūlenbachas ir E. Fraenkel'is. Reikšmių aiškinimai dažnai paliekami neversti, ta kalba, kuria jie išsirašyti iš įvairių žodynų (į šį lengvesnį kelią pirma apžvelgtame darbe yra pasukęs, deja, ir A. Sabaliauskas). Visa tai, reikia tikėtis, tėra laikinos negerovės, kurių S. Karaliūnas, šiaip jau rimtas kalbininkas, ilgainiui sugebės nesunkiai išvengti.

J. Klimavičius straipsnyje „Dėl kai kurių žodžių literatūrinės formos ir kirčio“ (189–193) aiškina, kad K. Būgos žodyno ir LKŽ I (abiejų leidimų) *āmelėti* iš tiesų yra tarminė veiksmažodžio *ōmelėti* lytis, kad žemaičiuose pasitaikantis *oršas (ōršōs)* „vąšas“ veikiausiai yra atsiradęs betarpiskai iš ankstesnės tarminės lyties [*ōnšōs*] (plg. *āržuolas < anžuolas*) ir kad M. Daukšos *dāgus (dāgaus...)* daug patikimiau interpretuoti kaip *dāngus* (I kirč.) o ne *daņgus*.

K. Gaivenis („Dėl vieno terminologinio mažmožio K. Būgos ir E. Frenkelio raštuose“, 193–194) norėtų paukščio pavadinimą *añtukas (iñtukas)* vesti ne iš *āntis*, kaip tai darė K. Būga (ir

⁴ Dar plg. Baltistica II (1966) 78 (ypač 20 išn.).

E. Frenkelis), o iš *añtē* „peludė; krosnies užuangė“ (*iñtē* „peludė“). Kur čia teisybė, gal ir paaikštų, viską nuodugniau patyrinėjus.

Tomo pabaigoje dar įdėta pora recenzijų: A. Vanagas recenzuoja žinomą J. Princo knygą apie buvusios Suvalkų gubernijos vietovardžius, o K. Gaivenis su A. Lyberiu – 1967 m. Vilniuje išleista dvitomį „Rusų-lietuvių kalbų žodyną“.

V. Urbutis

Этимология, 1968, Издательство „Наука“, Москва, 1971, 280 p.

Kai 1963 m. pasirodė etimologijos darbų rinkinys, pavadintas „Etimologija“, dar nebuvo aišku, kad tai būsimo pastovaus leidinio – etimologijos metraščio – pirmasis tomas. Dabar etimologijos specialistai ir mėgėjai beveik kasmet susilaukia šio leidinio naujo tomo. Be straipsnių, kuriuose gali būti nagrinėjamos tiek bendresnio pobūdžio etimologijos teorijos bei metodikos problemos, tiek ir atskirų žodžių kilmė, kiekviename tome dar yra recenzijų skyrius, kur apžvelgiami naujesni etimologijos srities tyrinėjimai. Tiriamųjų kalbų ratas nėra griežtai apibrėžtas, tačiau centrinę vietą aiškiai užima slavų kalbų etimologija. Specialių straipsnių iš baltų kalbų etimologijos leidinyje kol kas, deja, kaip ir nepasitaiko, ir ne vienam tai gali pasirodyti kaip savotiška spraga, juo labiau, kad nuolat dedama straipsnių, skirtų net ne indoeuropiečių kalboms. Tas nežymiai kliūvantis nenuoseklumas pareina, žinoma, ne nuo kokio principinio nusistatymo, o veikia tiesiog nuo susitelkusių apie leidinį bendradarbių specialybės. Šiaipjau straipsnių autoriai, etimologiškai nagrinėdami slavų arba ir kitų indoeuropiečių kalbų žodžius, savaime suprantama, ne vienu atveju užkabina ir baltų kalbų etimologijos dalykus.

Paskiausias tomas (skirtas 1968 metams) – iš eilės jau bene šeštas – savo pobūdžiu nesiskiria nuo ankstesnių¹. Pereinant prie šio tomo trumpos apžvalgos, reikia įspėti dėl jos vienašališkumo – ja pirmiausia norima atkreipti akis į baltų kalbų vieno ar kito žodžio naujo etimologizavimo mėginimus, aptinkamus tome paskelbtuose tyrinėjimuose. Jei leidinio tomai turėtų etimologizuojamų žodžių rodykles, panaši apžvalga gal būtų ne tiek reikalinga.

Pirmuose trijuose straipsniuose liečiamos platesnės teorinės bei metodinės etimologijos problemos, tačiau ir juose atsiremama į visiškai konkretų slavų kalbų leksikos tyrinėjimą.

L. Sadnik savo straipsnyje „Dėl etimologijos ir gramatikos ryšių problemos“ (3–10) etimologijos nagrinėjimo sąsają su gramatikos faktais demonstruoja, apžvelgdama s. sl. *berq*, *brati* „rinkti, imti“ ir kitus tos šeimos žodžius slavų kalbose.

V. Martinovas straipsnyje „Semantinių mikrosistemų analizė ir proslavių leksikos rekonstrukcija“ (11–23) supažindina su semantinės mikrosistemos sąvoka, įsivesta jau ankstesniuose savo darbuose (tik vadinta mikrostruktūros terminu), ir, nagrinėdamas keletą tokių sistemų, stengiasi parodyti, kaip ši naujovė padeda atkurti slavų prokalbės leksiką bei jos semantiką ir neretai gali duoti teisingas gaires tolimesniam etimologizavimui. Mikrosistemą sudaro vienas bendresnės reikšmės žodis kartu su siauresnės reikšmės žodžiais (ar žodžiu), tesiskiriančiais nuo pirmojo vienu papildomu diferenciniu semantiniu požymiu. Autorius, pavyzdžiui, atkuria tokią slavų prokalbės semantinę mikrosistemą [miškas]: *chvorstъ* „miškas (apskritai)“ – *gora* „aukštumų miškas“ – *lěsъ* „miško medžiaga, malkos“ – *gvozďъ* „spygliuočių miškas“ – *šuma* „lapuočių miškas“. Jis ta proga teisingai iškelia sl. *lěsъ* siejimo su lie. *láiškas* (*laiškas*) „javo ar žolės siauras lapas (bei žalias stiebelis)“ formalius ir semantinius sunkumus ir pats slavų žodį linkęs laikyti lo. *lignum* (< **liġ-no-m*) „nukirs-

¹ Vieną iš ankstesnių tomų (skirtą 1965 metams) šioje vietoje yra recenzavęs velionis Jonas Kazlauskas, žr. *Baltistica* IV (1968) 148–152.